

ORKUN, Hüseyin Namık
(1902-1956)

Türk tarihçisi ve fikir adamı.

31 Ocak 1902'de İstanbul Kasımpaşa'da doğdu. Babası ilmiyeden Mehmed Hayri Efendi, annesi Münevver Hanım'dır. Anne ve baba tarafından beş kuşak İstanbullu'dur. Orta öğreniminin ardından girdiği İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden 1924'te mezun oldu. Henüz öğrenci iken Türk tarihine ait makaleleri *Dergâh* mecmuasında çıktı. Daha sonra *Yeni Mecmua*, *Millî Mecmua*, *Yeni Türk*, *Ülkü*, *Çınaraltı* gibi dergilerde yazıları yayımlandı. 1925'te Macaristan'a giderek Budapeşte Üniversitesi Felsefe Fakültesi'nde Macar Türkologu Gyula Németh'in yanında doktorasını tamamladı. Macaristan'da bulunduğu yıllarda *Über Das Kitâb-ı Dede Qorqud* adlı eserini yazdı (Budapest 1926). Diğer bir Macar Türkologu olan Arminius Vámbéry'nin *A török faj* (Budapeşte 1885) adlı çalışmasını esas alarak *Türk Dünyası* adıyla bir eser kaleme aldı (Budapeşte 1928). 1927'de yine Macaristan'da *Budapestiszemle* isimli dergide "A turanizmus és a fajî érzéf kialakuláfa Török orfzágban" (Turancılık ve ırkçılık duygularının Türkiye'deki gelişimi), 1930'da *Turan* dergisinde "A török-magyar rokonság kérése" (Türk-Macar akrabalık sorunu) adıyla iki makale yayımladı.

1930 yılının sonlarına doğru Türkiye'ye döndükten sonra da Macaristan'la ilişkisini sürdüren Orkun, Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi ve Devlet Konservatuvarı ile Polis Koleji'nde Türk tarihi ve inkılâp tarihi dersleri verdi (1931-1945), 1932'de açılan halkevlerinin tüzüğünü hazırlamakla görevli komisyon- da üye olarak çalıştı, değişik illerde halkevi açılışlarında konuşmalar yaptı, halkevi dergilerine ilmi yazılar gönderdi. 26 Eylül 1932'de toplanan I. Türk Dil Kurultayı'na "Türk Dili'nin M.Ö. 23-24 Asır Önce Varlığı" adlı bir bildiri ile katıldı ve Mustafa Kemal'e Türk dilinin Çin tarihlerinde kaydedilmiş en eski dil yâdigârları hakkındaki filolojik çalışmasını takdim etti. 26 Eylül 1934'te yapılan II. Türk Dil Kurultayı'nda "Türk Dili'nin Tarihî Akışı ve Filolojisi" adlı bildirisinde "Has İsimlerin Tetkiki" isimli tezini savundu. Kurultay tezleri üzerinde bilimsel araştırma yapmak üzere oluşturulan dört komisyondan dil karşılaştırmaları komisyonuna bağlı Takrirler ve Teklifler Komisyonu'na seçildi. III. Türk Dil Kurultayı'nda (1936) Güneş-Dil Teorisi ve

Hüseyin
Namık
Orkun

Dil Karşılaştırmaları Komisyonu'nda görev aldı. 1932 yılında I. ve 1937'de II. Türk Tarih Kongresi'ne üye olarak katıldı. Bir süre Macar dilinde Atatürk'e tercümanlık yaptı, Atatürk'le Türk tarihi ve Türk dilinin tetkikine dair çalışmalarda bulundu. 1940'ta Ankara Radyosu'nda her pazar hazırladığı "Türk Tarihi Saati" adlı programda konuşmalar yaptı.

Hüseyin Namık Orkun, "İrkçılık-Turançılık" davasıyla ilgili olarak 7 Mayıs 1944 tarihinde Ankara'da gözaltına alındı ve İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesi'nde yargılandı. 29 Mart 1945'te serbest kalınca Ankara'ya döndü. Kitapları ve makaleleriyle ilgili çalışmalarına devam etti. 1946'da kurulan Millî Oyunları Yayma Derneği'ne başkan oldu. Bu dernekte hazırlanan anma günlerinde Gaspıralı İsmâil, Rıza Nur gibi Türk büyükleri hakkında konuşmalar düzenledi. Türk Ocağı Ankara Şubesi'nin 8 Ocak 1951 tarihinde açılışını gerçekleştiren müteşebbis heyette yer aldı ve son yıllarına kadar Türk Ocağı genel sekreteri olarak görev yaptı. 23 Mart 1956 tarihinde Ankara'da öldü.

Türkçülük fikir hareketinin içinde yer alan Hüseyin Namık Orkun, Türk ırkını en az otuz asırlık bir mâzinin ve Tuna'dan Altaylar'a kadar uzanan büyük bir ülkenin, Turan'ın sahibi olarak tanıdığını belirtir. "Türk'e Türk'ü tanıtmak" başlıklı çalışmalarında Türk tarihini ilk dönemlerinden itibaren bütün yönleriyle ele almış, çeşitli kaynaklardan hareketle millî bir tarih bilinci oluşturmaya çalışmıştır. Türk soyunu belirlemenin, antropolojiyle değil bu dili asırlardan beri konuşan insanları bu câmia içinde kabul etmekle mümkün olabileceğini savunmuştur. Macaristan'da Türkoloji ekolünden edindiği sistematik metodolojiyi Türkiye'de ilmi çalışmalarına uygulamış, genellikle milliyetçi-Türkçü gazete ve dergilerde yazılar yazmış, tarihe, edebiyat tarihine, Türk milliyetçiliğine dair eserler

ve okul kitapları kaleme almıştır. Macarca, Almanca ve Fransızca bilen Orkun eserlerinde Çin, Fin, Bizans ve Ermeni kaynaklarından da yararlanmıştıdır.

Eserleri. Otuz iki kitabı ve 800'den fazla makalesi bulunan Hüseyin Namık Orkun'un en önemli çalışmaları arasında dört ciltlik *Türk Tarihi* yer alır (Ankara 1946). Burada Türk tarihinin ana kaynakları, Türkler'in anayurdu, soyu, en eski Türkler, İslâm öncesinde kurulan Türk devletleri, diğer Türk devlet ve toplulukları, Avrupa'da Türkler, Doğu Anadolu'da Türkler, müslüman Türk devletleri, Atabegler, Türk hanlıkları, İran'da Türkler, Anadolu'da ilk Türk devletleri, Anadolu beylikleri, Osmanlılar, devlet idaresi ve teşkilâtı üzerinde durmuş, Türk devlet ve topluluklarıyla ilgili olarak kültür, medeniyet, görenek ve ahlâk anlayışı hakkında bilgi vermiştir. Bunun dışında dört ciltten oluşan *Eski Türk Yazıtları* (I-IV, İstanbul 1936-1941; Ankara 1986, 1994) ve *Türkçülüğün Tarihi* de (İstanbul 1944; Ankara 1977) önemli eserlerindedir. Diğer eserleri de şunlardır: *Über Das Kitâb-ı Dede Qorqud* (Budapest 1926), *Türk Dünyası* (Budapeşte 1928; İstanbul 1932), *Attila ve Oğulları* (İstanbul 1933), *Peçenekler* (İstanbul 1933), *Oğuzlara Dair* (Ankara 1935), *Türk Çocuklarına Ulusal Efsaneler* (nr. 1-2-3-4-5-6 seri, Ankara 1935), *Türk Hukuku Tarihi* (Ankara 1935), *Hunlar* (İstanbul 1938, 1939), *Türk Tarihinin Bizans Kaynakları* (Ankara 1938), *Osmanlıların Aslına Dair* (İstanbul 1939), *Türk İstilâsı Devrinde Macaristan'da ve Avusturya'da Casuslar* (Ankara 1939), *Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesinin Uygurcası* (İstanbul 1940), *Türk Sözü'nün Aslı* (İstanbul 1940; Ankara 1946, 2004), *Türk Tarihi Not Hülâsaları* (Ankara 1940), *Türk Efsaneleri* (İstanbul 1943), *Yeryüzünde Türkler* (İstanbul 1944), *Büyük Türkçü Süleyman Hüsnü Paşa, Hayatı ve Eserleri* (Ankara 1952), *Mor Jokai Kanlı Lale: Patrona Halil'i İsyana Sürükleyen Büyük Aşk* (İstanbul 2001), *Devşirme Yeniçeri Hasan* (İstanbul 2001). Orkun'un çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanmış çok sayıda makale ve yazısı, ayrıca Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'nde özel eserler bölümünde basılmamış on iki incelemesi vardır (Çimen, bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Ziyaeddin Babakurban, *Sevenlerin Kalemile Hüseyin Namık Orkun*, İstanbul 1962; M. Orhan Bayrak, *Osmanlı Tarihi Yazarları: Biyografi ve Bibliyografi*, İstanbul 1982, s. 173-174; Günay

Göksu Özdoğan, *Turan'dan Bozkurt'a: Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)* (trc. İsmail Kaplan), İstanbul 2002; Yücel Hacaloğlu, *Ölümünün 50. Yılında Prof. Dr. Hüseyin Namık Orkun*, Ankara 2006; Sabriye Gülay Çimen, *Hüseyin Namık Orkun'un Hayatı ve Eserleri*, Ankara 2011; Nejedet Sançar, "Hüseyin Namık Orkun'un Kitapları, Makaleleri ve Hakkında Yazılanlar", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, V/1-2, Ankara 1957, s. 83-118.

SABRİYE GÜLAY ÇİMEN

OSMAN BATUR

(1899-1951)

Doğu Türkistan

bağımsızlık mücadelesi liderlerinden.

Altay'ın Köktogay bölgesi Öndirkara mevkiinde doğdu. Kazaklar'ın Orta Cüz-Kerey-Abak Kerey-Cantekey-Molki-Aytuvgan boyuna mensuptur. Babası İslâm Bey, annesi Ayça (Kayşa) Hanım'dır. Çocukluk yıllarında dinî dersler aldı. Gençliğinde gerilla savaşını Böke Batur'dan öğrendi. 12 Şubat 1940'ta Sarıtoğay'da Akıt Hacı Camii'ne yapılan saldırılar üzerine İris ve Esim Han liderliğinde Çinliler'e karşı başlatılan protestolara katıldı. Çinli yetkililer İslâm Bey'den silâhların toplanıp teslim edilmesini isteyince Osman Batur babasının ısrarına rağmen silâhını teslim etmedi ve "Bugün silâh veren yarın canını da verir, istiyorlarsa gelip alsınlar" dedi.

Osman Batur'un dağa çıkması Çinliler'in vereceği karşılık yüzünden ilk başlarda halkın tepkisine yol açtı. Fakat yaşanan olaylar onu halk arasında destanlaştırdı. Şerdiman, Nimetullah ve Nabi adlı çocukları da 1941'den itibaren istiklâl mücadelesine katıldı. Urumçi idaresinin 5 Temmuz 1940'ta Altay'da Ruslar'a maden arama izni vermesi isyan ateşini alevlendirdi. 10 Mayıs 1941'de Osman Batur'un emriyle Altay'da görevli birçok Rus kurşuna dizildi. Ekim 1941'den itibaren millî ayaklanmanın liderliğini kendisi üstlendi. Çinliler ve Ruslar bu isyanı bastırmak için bütün güçlerini seferber ettilerse de bir sonuca varamadılar. 1942'de Moğolistan ve Sovyetler Birliği'nden yardım alan Osman Batur, Mart 1942'den Nisan 1943'e kadar hükümet askerlerine baskın yaparak düşmana büyük zayıf verdi. Bunun üzerine ikinci hanımı, üç oğlu ve beş kızı hapse atıldı. Tek erkek kardeşi Delilhan İslâmoğlu da 1942'de katledilmişti. 1943 yılı baharından itibaren Rusya, ihtilâlcileri desteklemeye karar verdi. Mayıs 1943'ten itibaren Osman Batur'a faaliyetlerini genişletmesi için cesaret verdi. O da hazırandan sonra birçok zafer kazandı. Bu sa-

Osman Batur

vaşlar Mart 1944'e kadar devam etti. Hür Altay / Erikti Altay teşkilâtı vanı 22 Haziran 1943'te Bulgun'da yaptığı bir törenle Osman'a "Han" rütbesi ve kahramanlıklarından dolayı "Batur" unvanı verdi. Ardından daha güçlü bir şekilde Urumçi ile mücadeleye devam etti. Moğolistan Devlet Başkanı Çoybolsan'a heyetler gönderip silâh alımı konusunda anlaşmaya vardı. Çatışmalar Aralık 1943'te şiddetlenince yapılan toplantıda Osman Batur başkumandan seçildi.

Ocak 1944'ten itibaren Moğolistan'ın yaptığı yardımlar Osman Batur'un Çin birliklerine karşı başarısında etkili oldu. Çoybolsan, şubat ayında Alatoöbe (Alatepe) mezrasında ilk defa Osman Batur ile buluştu. 16 Mart'ta Kazaklar'ın efsanevî lideri Canbeg'in sancağı çıkarılarak tören yapıldı. Çin birliklerinin boşalttığı yerler Osman Batur'un kontrolüne geçti. 9 Nisan'da Bulgun'da Osman Batur, Çoybolsan ve Rus asıllı kumandan Macik bir görüşme yaptı, 16 Nisan'da düzenlenen toplantıda bağımsızlık elde edilinceye kadar mücadeleye devam edileceği açıklandı. Haziran ayında savaş Altay'da diğer bölgelerine de yayıldı. Bu gelişmeler üzerine Urumçi idaresi Altay'a kesin taarruz yapmayı kararlaştırdı. İki taraf arasında muhtemelen temmuz ayında vuku bulan savaşlar on beş gün kadar sürdü ve Çin askerî birlikleri geri çekilmek zorunda kaldı. Osman Batur'un Altay'daki başarıları Doğu Türkistan'ın diğer bölgelerinde de etkisini gösterince İli'de (Kulca) Ali Han Töre liderliğinde büyük bir ayaklanma başladı. Bu hareketin başarıya ulaşmasıyla Kulca (Gulca) Doğu Türkistan Cumhuriyeti kuruldu ve Ali Han cumhurbaşkanlığına getirildi. Bu devleti ilk tanıyan Osman Batur oldu. Daha sonra Üç Vilâyet İnkılâbı diye bilinen İli ihtilâli, Doğu Türkistan tarihinde benzeri olmayan bir olay diye nitelendirilir. Osman Batur 7 Ekim 1944'te Kulca idare-

si tarafından Altay valiliğine tayin edildi. Bunun üzerine Çinliler, Osman Batur'un on sekiz yaşındaki kızı Kabiya ile on dört yaşındaki oğlu Baydolla'yı anneleri Mamey'in gözü önünde hunharca katlettiler. On bir yaşındaki oğlu Kariy ve dokuz yaşındaki kızı Sapiyan'ı da 20 m. derinliğindeki bir kuyuya attılar. Evlâtlarına yapılan bu muamele karşısında Mamey intihara teşebbüs etti.

Osman Batur 1945'te Uluttu Korgav Uyumu'nu (Ulus koruma teşkilâtı) kurdu. 6 Eylül'de yapılan bir törenle Altay halkının savaşı kazandığı ilân edildi. Moğolistan ve Sarsümbe'deki Rus konsolosu, Osman Batur'u tanıdıklarını bildirdi. Doğu Türkistan Millî Ordusu'nun Manas'a gelmesi üzerine Çin askerleri ateşkes ilân edince İli liderleri elçilerini Urumçi'ye gönderdi. Barış görüşmeleri 14 Eylül'de başladı. Müzakereler neticesinde Çin ve Kulca hükümetleri arasında anlaşma imzalandı (2 Ocak 1946). 1946'da Ali Han Töre'nin ortadan kaybolması üzerine karışıklıklar alevlendi. Osman Batur, Kulca yönetiminden yüz çevirdi. Hükümete karşı olan güvensizliği yüzünden bütün görevlerinden alınca Kulca ile irtibatını kesti. Eylülde Tayankol'a yerleşti. Bir taraftan Kulca yönetimine karşı direnişe geçerken diğer taraftan Urumçi idaresiyle gizli görüşmeler yaptı.

Ülkede Sovyet tesirinin artması üzerine merkezî hükümet, 19 Mayıs 1947 tarihinde Xin-jiag eyalet hükümeti başkanlığına Mesut Sabri Baykozi'yi getirdi. Haziran 1948'de Baykozi, Osman Batur'u Urumçi'ye davet etti ve tekrar Altay valiliğine atadı. 10 Haziran'da Urumçi'ye giden Osman Batur halk tarafından sevgiyle karşılandı. Ertesi yıl Doğu Türkistan, Komünist Çin işgaline uğrayınca Osman Batur, Milleti Yükseltme Cemiyeti'ni kurdu. Gelişmelerden rahatsız olan Doğu Türkistan'daki müslüman Türk liderleri düzenledikleri bir toplantıda dış ülkelere göç etmeye karar verdiler. Canımhan Hacı 11 Eylül'de Urumçi'yi terkederek Osman Batur'la buluştu. Kazak halkı eylül ayından itibaren silâhlı mukavemete devam etti. 17 Eylül'de Osman Batur valilik görevinden alındı ve yakalanması için üzerine birlikler sevk edildi. O da komünist birliklerine karşı altı ay kadar gerilla savaşını devam ettirdi. 26 Eylül 1949'da genel vali Burhan Şehidî ve kumandan Tao ülkenin savaşız Komünist Çin'e teslim edildiğini ilân etti. Çin karşısında tutunamayacağını anlayan Osman Batur yanında kalan az sayıda adamıyla birlikte 28 Ağustos 1950'de Makay'a çekildi.